

Kan man snakke om folkemord på Gaza?

Av Ellen Emilie Stensrud, forsker, Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter

Kronikk Aftenposten 12.01.2024

Med stevningen av Israel for Den internasjonale domstolen (ICJ) er debatten om Gaza-krigen over i et juridisk spor – denne gangen om det kompliserte folkemordbegrepet.

Folkemord er et svært vanskelig begrep å anvende i juridisk forstand: Folkemordforskningen viser at det nesten alltid er umulig å påvise at det foreligger en hensikt om å ødelegge en befolkning før folkemordet for lengst er en realitet. Dessuten er det et omstridt begrep. Likevel er folkemord debattert av langt flere enn palestinaaktivister. Allerede 10. november [rykket den israelske Holocaust-eksperten Omer Bartov ut](#) og påpekte at åpenbare risikofaktorer for folkemord er til stede i krigen.

Et smertefullt og komplisert begrep

Å ta i bruk folkemordbegrepet i en kritikk av Israels krigføring er særlig sensitivt og kan oppleves som smertefullt for jøder i og utenfor Israel. Fordi folkemord som begrep, juridisk kategori og forskningsfelt springer ut av Holocaust. En diskusjon om folkemord kan derfor tolkes som en beskyldning mot Israel om å begå et nytt Holocaust – og da implisitt at israelske styresmakter er like ille som nazistene. Men i folkemordforskningen er ikke Holocaust enerådende for hvordan man forstår fenomenet. En vanlig misforståelse er dessuten at det forut for folkemord alltid foreligger en klar plan om utryddelse. Den saken som nå pågår i ICJ, og en diskusjon om risikofaktorer, kan *ikke* legitimere påstander om at det som skjer i Gaza er det samme som Holocaust eller at det foreligger en overordnet utryddelsesplan.

Folkemordkonvensjonen pålegger alle stater å *forhindre* folkemord, ikke bare straffe gjennom rettsprosesser i ettertid. Når den norske utenriksministeren sier at spørsmålet må avgjøres av en kompetent domstol, er det i og for seg korrekt. Men skal påbudet om å forhindre folkemord ha noen mening, kan man naturligvis ikke vente på en årelang domstolsbehandling. Da må man anvende etablert kunnskap om risikofaktorer, selv om spørsmålet er betent, og selv om det er vanskelig å bevise at den juridiske terskelen for å definere noe som folkemord er nådd.

Hamas' angrep: En forbrytelse mot menneskeheten

Det hersker ingen tvil om at angrepet på Israel 7. oktober og den pågående gisseltakingen er folkerettsstridig. Hamas og andre grupper begikk en rekke krigsforbrytelser, inkludert massedrap på sivile, seksuell vold og gisseltaking. Det er også rimelig å mene at angrepets omfang og brutalitet gjør det til en «forbrytelse mot menneskeheten». Hamas har ikke kapasitet til å utgjøre noen reell risiko for folkemord mot Israel, men det ligger en *genocidal* og antisemittisk ideologi til grunn for Hamas' virksomhet, som kan spores både i organisasjonens grunnlagsdokumenter og i trusler om nye angrep. Selvsagt må Israel forsvare seg mot Hamas. Kritikken av krigføringen handler heller om *måten* dette gjøres på. En diskusjon om folkemordrisiko på Gaza, reflekterer den enorme risikoen sivilbefolkningen lever under som et resultat av bombeangrep som rammer sivile uforholdsmessig hardt, antallet barn som er drept eller etterlatt uten familie og fordrivelsen og avskjæringen av nødhjelp som setter en stor del av Gazas befolkning i akutt fare.

Advarsler om etnisk rensing og folkemord

Det tok ikke lang tid etter angrepet 7. oktober før det kom advarsler om at Israel kunne komme til å begå alvorlige folkerettsbrudd. Den israelske menneskerettighetsjuristen [Michael Sfard advarte allerede 16. oktober](#) om at 7. oktober-traumet kunne bli brukt til å rettferdiggjøre etnisk rensing. Han advarer om at de ekstreme medlemmene av Israels regjering lenge har ønsket å fortsette fordrivelsen fra 1948. Siden har retorikken som indikerer etnisk rensing eskalert.

I sin kronikk i New York Times vel en måned inn i krigen skrev Omer Bartov at det ikke var bevis for folkemord, men at det var sannsynlig at både krigsforbrytelser og til og med forbrytelser mot menneskeheten finner sted på Gaza. Like fullt, skrev han, er det åpenbart at risikofaktorer for folkemord er til stede. Særlig fordrivingen av innbyggerne på Gaza, og politiske uttalelser kan tyde på at dette er en form for etnisk rensing. Han pekte også på strømmen av dehumaniserende og ekstremistisk retorikk fra israelske politiske ledere, inkludert statsminister Netanyahu. Historien har vist oss, sier Bartov, at folkemord ofte starter med etnisk rensing.

Folkemord som sikkerhetspolitikk

En radikalisert sikkerhetspolitikk er en ytterligere risikofaktor for folkemord og liknende massevold, som ikke springer ut av ondskap, totalitær ideologi eller en rasistisk utryddelsesplan. [En sammenliknende studie](#) av folkemord og massevold fra 2022 viste hvordan ekstreme krefter innenfor et konvensjonelt militært og politisk regime kan fortolke konflikter i radikal retning. En slik tilnærming forklarer hvorfor folkemord og massevold kan fremstå som politiske og moralske katastrofer sett utenfra, mens det fremstår som helt nødvendig og akseptabelt selvforsvar for dem som begår handlingene. En rekke uttalelser fra israelske politiske og militære ledere, mange er gjengitt i Sør-Afrikas sak for ICJ, fremstiller Hamas nettopp som en eksistensiell trussel, og visker ut skillet mellom sivile og militære mål. Hamas' brutalitet er ikke en omstendighet som gjør risikoen for folkemord og massevold mindre: Fordi angrepet 7. oktober spiller rett inn i den radikale sikkerhetsideologien, og fordi Hamas' gisselholding og raketangrep vedvarer, øker det risikoen for at krigen dynamikk skal utarte til noe enda verre.

En nødvendig advarsel

Etter Bartovs advarsler 10. november har situasjonen for sivile på Gaza bare blitt verre. En ledende internasjonal ekspert på bruken av sult som politisk våpen, Alex DeWaal, [advarer om at det er en reell risiko for massiv sultedød](#) på Gaza, og at sult bevisst blir brukt som våpen. Likevel kan ICJ komme til å avvise Sør-Afrikas påstand om at det blir begått folkemord. Folkemordkonvensjonen ble [bevisst utformet for ikke å omfatte krigføring](#) som rammer sivilbefolkningen på en katastrofal måte, hvis det ikke lar seg dokumentere at det foreligger en spesiell hensikt om å ødelegge et folk på bakgrunn av deres gruppetilhørighet. Men utsulting av sivile kan være en krigsforbrytelse, og viser at visse krigsforbrytelser kan være like alvorlige som folkemordhandlinger.

Tredje januar gikk den israelske avisen [Haaretz ut på lederplass](#) og ba om at folkemordanklagen måtte bli en vekker for Israel. Israel er, som avisen skriver, ledet av en ekstremistisk regjering med medlemmer som snakker åpent om å utslette Gaza og sulte ut befolkningen. Fra forskningen vet vi at visse risikofaktorer kan trekke partene ned i en enda dypere katastrofe enn den som allerede utspiller seg. Flere tiår med folkemordforskning har vist oss at vi bør ta faresignaler på alvor, selv om det er vanskelig og ubekvemt.

Fakta:

- Folkemordkonvensjonen ble vedtatt av FNs generalforsamling 9. desember 1948, og pålegger stater å forhindre og straffe folkemord.
- Folkemord er der definert som «handlinger som er begått i den hensikt å ødelegge helt, eller delvis, en nasjonal, etnisk, rasemessig eller religiøs gruppe som sådan». En befolkning må angripes *fordi* de tilhører en bestemt gruppe.
- Folkemord, krigsforbrytelser og forbrytelser mot menneskeheten kan straffes i Den internasjonale straffedomstolen (ICC), men Den internasjonale domstolen (ICJ) kan kun behandle brudd på Folkemordkonvensjonen.